

Жамыслаўль: лѐс у гісторыі...

Змест

1.	Уводзіны.....	3
2.	Жамыслаўль: лёс у гісторыі.....	5
3.	Заклучэнне.....	23
4.	Літаратура.....	24

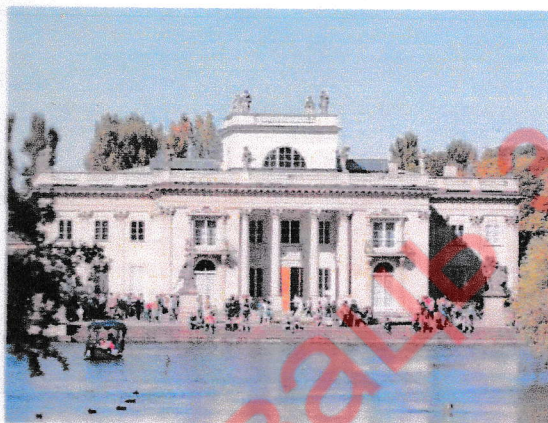
Капіраваць забаронена

Уводзіны

Прынёманская зямля – Гродзеншчына – мае сваю непаўторнасць, свае адметныя рысы ў захаваўшайся гісторыка-культурнай спадчыне. На яе тэрыторыі знаходзіцца 648 помнікаў культуры, уключаных у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь, некаторыя з іх маюць сусветнае значэнне: Мірскі замак, Дуга Струве, Белавежская пушча, Каложская царква 12-ага ст. у Гродне, цэрквы-крэпасці абарончага тыпу ў в. Сынковічы Зэльвенскага раёна і ў в. Мураванка Шчучынскага раёна, Аўгустоўскі канал. Да нашых дзён захаваліся замкі або іх рэшткі ў Гродне, Міры, Лідзе, Навагрудку, Гальшанах, Крэва, Любчы, Геранёнах.

На Гродзеншчыне каля 170 палацавых і сядзібна-паркавых комплексаў, з якіх 22 занесены ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Гэта сядзібна-паркавы комплекс у в. Залессе Смагонскага раёна, сядзібы Ф. Багушэвіча ў Кушлянах, Міцкевічаў у Навагрудку і інш.

Адной са знакамітых сваёй адметнасцю сядзіб з'яўляецца сядзібна-паркавы комплекс у в. Жамыслаўль Іўеўскага раёна (мал.2). Па сваім знешнім выглядзе палацава-паркавы ансамбль сядзібы з'яўляецца копіяй варшаўскіх “Лазенак” – знакамітай рэзідэнцыі апошняга караля Рэчы Паспалітай Станіслава Аўгуста Панятоўскага (мал.1). Палац аналагічнай архітэктурны пабудаваны ў Вільнюсе (мал.3).

Мал.1. Лазенкі. Варшава.

Мал.2. Жамыслаўль

Мал. 3. Вільнюс

На працягу значнага часу палацава-паркавы комплекс у Жамыслаўлі прыцягвае ўвагу самых розных людзей: гісторыкаў, журналістаў, рэдактараў тэлевізійных

перадач, краязнаўцаў і проста турыстаў, якіх у апошні час значна прыбавілася. І гэта нездарма: ён уключаны ў турыстычны маршрут “Залатое кальцо Іўеўшчыны”.

Мы таксама зацікавіліся гэтай сядзібай і паставілі перад сабой наступныя задачы:

-даследаваць гісторыю станаўлення палацава- паркавага комплексу ў вёсцы Жамыслаўль, яго гісторыка-культурныя, архітэктурныя і прыродныя асаблівасці, культурныя і патрыятычныя пачынанні яго ўладальнікаў;

-прыцягнуць увагу грамадскасці да гістарычнага мінулага асобных куткоў нашай радзімы, паказаць ролю асобнай сядзібы як культурна-гаспадарчага цэнтра;

-абагульніць разрозненыя звесткі аб сядзібе, тым самым па магчымасці садзейнічаць яе адраджэнню.

Капіраваць забаронена

Жамыслаўль: лёс у гісторыі...

Жэмласлаў... Даўней гэтая зямля мела іншыя назвы. Утваралі яе некалькі частак, з якіх самымі вялікімі былі маёнтак Кандрацішкі на рацэ Гаўя і фальварак Пятроўшчына. Меншыя ўладанні насілі назвы Пагаўя, Прыбышэўшчына, Абрамаўскі маёнтак. Пісаная гісторыя гэтага месца пачынаецца ў XVI стагоддзі, калі яно належала да Ашмянскага павета Віленскага ваяводства Рэчы Паспалітай. Уладальнікам Кандрацішкаў быў у той час памешчык Ян Зяновіч. У 1587-ым годзе яго дзеці прадалі маёмасць ашмянскаму падкаморніку Стэфану Роскаму. Належалі тады да яе таксама вёскі Шайдзюны, Высоцкія, Жамайтукі, а таксама частка пушчы, што ляжала ўздоўж дарогі з Дзевянішак у Навагрудак.

Кандрацішкамі валодалі па чарзе Стахоўскія і Шыўкоўскія, а з 1649-га года — ашмянскі падчашы Мікалай Грудзь і яго жонка Канстанцыя з Падбярэзскіх. Фальварак Пятроўшчына і некалькі меншых суседніх фальваркаў былі ўласнасцю рода Жэмлаў герба Тапор. Усё гэта разам называлі Жэмлаўскім маёнткам. Ян Жэмла прадаў Пятроўшчыну Андрэю Крыўцу. Той, у сваю чаргу, Пятру Кміту, аднак неўзабаве яна вярнулася назад. Урэшце ўладальнікам усяго маёнтка стаў Юры Войцех Жэмла. Яму таксама Крысціна Канстанцыя, дачка Мікалая Грудзя, прадала ў 1684-ым годзе Кандрацішкі. Юры Жэмла арандаваў ужо Солы, а ў тым самым годзе, што і Кандрацішкі, ён купіў палову Клявіцы, якую яго сын Марцыян прадаў у 1706-ым годзе Андрэю Грабскаму.

Пятроўшчыне з фальваркамі была нададзена новая афіцыйная назва - Жэмласлаў. Юры Войцех Жэмла менаваўся з таго часу дзедзічам Кандрацішкаў і Жэмласлава. Назва Кандрацішкі з цягам часу знікла з ужытку і засталася толькі адна-Жэмласлаў.

Юры Войцех Жэмла быў паважаным чалавекам ва ўсім Ашмянскім павеце і выконваў у ім адказныя функцыі. У завяшчанні ён адпісаў Кандрацішкі і Жэмласлаў сваёй другой жонцы Барбары Гэлене з Аборскіх, абмінаючы сына ад першага шлюбу Марцыяна. Ён, аднак, пасля смерці бацькі ў 1690-ым годзе захапіў усю маёмасць, не пакінуўшы нічога сваім зводным сёстрам. Жэмласлаў меў тады сем гаспадарак, млын, дзве карчмы і, што цікава, невялікі металургічны завод (гуту).

Аднак Марцыян аддаў Жэмласлаў у заклад прыёмнай сястры Анэлі і Пятру Пацам, вілейскім старастам. У сваю чаргу тыя ў 1723-ім адступілі свае правы Францішку і Цэцыліі з Марыконяў, ашмянскім скарбнікам. За нейкі час заклад гэты змяніўся ў фармальны продаж. Марцыян памёр у 1728-ым годзе не пакінуўшы патомства. Большасць з гэтых уладанняў, якія ён і далей лічыў сваімі, Марцыян адпісаў у завяшчанні ад 28-га лютага дваюраднай сястры Іаанне Верашчакавай з Кярсноўскіх. Пасля шматлікіх сварак і скасавання завяшчання Марцыяна спадчынніцай усяго стала Людвіка Шчыт. Яна была дачкою Анэлі і Пятра Пацаў, унучкаю Юрыя і Барбары Жэмлаў. У 1745-ым годзе яе сям'я выкупіла ў Андрушкевічаў пакінуты Жэмласлаў. У 1784-ым годзе ўладальнікам маёнтка стаў сын Людвікі Крыштаф Шчыт.

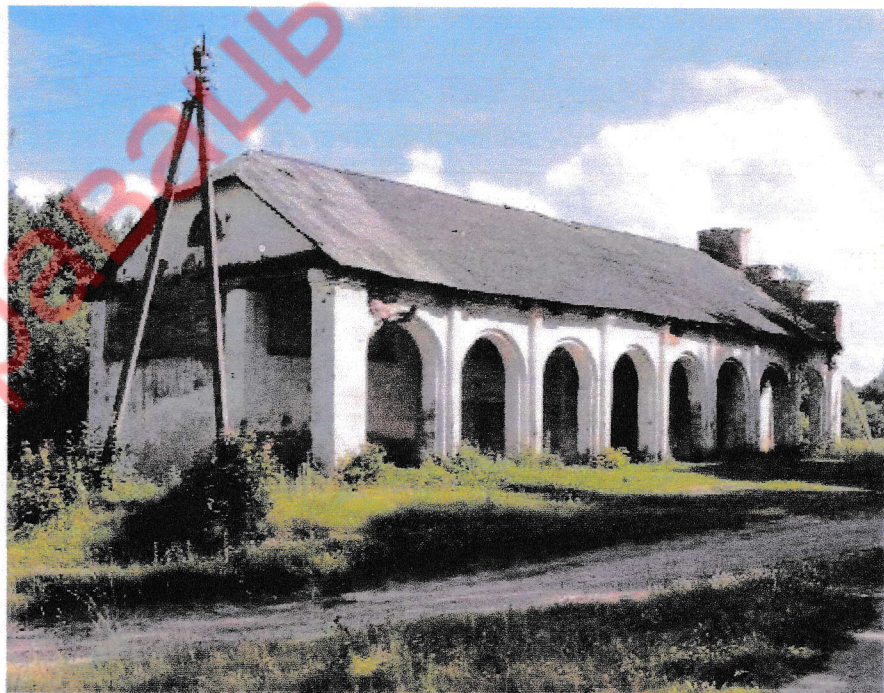
Пры ім тут з'явілася першая гаспадарчая "сядзіба" – вялікі драўляны аднапавярховы дом у стылі барока, з атынкаванымі і пабеленымі сценамі, пад высокім, з прасторнай мансардай, чырвоным чарапічным дахам. Па баках ад яго размяшчаліся таксама некалькі драўляных флігелей з разнастайнымі гаспадарчымі памяшканнямі. Падчас яго панавання ў садзе перад палацам, насупраць дзвярэй у салон, была

пастаўлена невялікая драўляная капліца. У маёнтку тады налічвалася 411 чалавек, у тым ліку 213 мужчын і 198 жанчын. У яго ўваходзілі таксама вёскі і паселішчы Рудня, Жамайтукі, Шайдзюны, Шаркуці, Лаўкенікі, Гута і Падваранцы..

У 1806-ым годзе Юзаф Шчыт, брат Крыштафа, маршалак Мозырскага павета, прадаў Жэмласлаў Антонію Кеневічу, мозырскаму земскаму судзі. Той жа 4-га студзеня 1807-ага года саступіў усю маёмасць Якубу Умястоўскаму. Якуб пераехаў у Жэмласлаў з Клявіцы, якую разам з братам Марцінам яны купілі ў 1786-ым годзе ў Вінцэнта Грабскага. Старажытны беларускі шляхецкі род Умястоўскіх ніколі не адносіўся да асабліва зажитачных, але сярод шляхты Заходняй Беларусі заўсёды карыстаўся ўсеагульнай вядомасцю і павагай.

Цэнтрам кожнага маёнтка быў палац або двор. Тагачасны жэмласлаўскі палац быў вялікі. Пабудаваны з пафарбаванага ў белы колер бруса, з ашалёванымі шэрай драўлянай вугламі, з жоўтымі рамамі вокнаў і чатырма ганкамі з ліхтарамі. Дах быў ламаны, пакрыты гонтамі чырвонага колеру. У самым велікапышным гаспадарскім пакоі сцены былі аздоблены белым галандскім палатном. Паркет у ім быў сасновы, а столь з драўлянай таксама была пакрытая белым палатном. Каля ўваходу ў гаспадарскі стаяла гіпсавая статуя цара Аляксандра I, а ўнутры пакоя знаходзілася вялікая печ з аздобнай бледна-зялёнай кафлі. Такая печ была неабходным элементам жылой часткі кожнага палаца.

Якуб Умястоўскі разам з жонкай Ганнай адразу заняўся пашырэннем новай рэзідэнцыі. На Гаўі быў пабудаваны драўляны, часткова мураваны бровар. Паколькі мясцовыя палі давалі высокі ўраджай, узнікла неабходнасць пабудовы новага, ужо мураванага свірна (мал.4). У ім — два паверхі з аркадамі па ўсёй даўжыні, пад якія завязджалі вазы з зернем. Яго ніжняя частка з тоўстымі сценамі і жалезнымі дзвярыма служыла для захоўвання сельскагаспадарчых прадуктаў, а таксама для засцярогі дакументаў ад пажараў.

Мал.4.Каменны свіран

Якуб і Ганна цікавіліся таксама ператварэннем зямлі, якой валодалі, каб яна

добра апрацоўвалася і прыносіла ўсё большыя ўраджаі. З гэтай мэтай на месцы высечаных лясоў яны заклалі новыя фальваркі: Рацкішкі, Казімірава і Людвінаў.

Умястоўскія — герба Рох III. Першым з гэтага мазавецкага роду, хто асеў у Літве, быў Ян, сын Войцеха Альбрэхта, каралеўскі цівун у Вялікім Княстве. Ён пакінуў пасля сябе трох сыноў, з якіх адзін, таксама Ян, атрымаў у спадчыну набытыя бацькам у 1583-ім годзе Дукшняны і Юркаўляны ў Ашмянскім павеце. Ян Еранім, прапраўнук таго Яна, маёр у прыдворнай артылерыі караля Аўгуста II і валынскі падчашы, купіў у 1760-ым годзе ў Стэфана Кунцэвіча невялікі маёнтак Апіта Талькоўшчына, а ў 1764-ым годзе - Заранкоўшчыну каля Геранёнаў. Гэта ён закараніў сям'ю Умястоўскіх у Ашмянскім павеце. У яго былі чатыры сыны, з якіх Ян атрымаў у спадчыну П'яную Талькоўшчыну і Заранкоўшчыну, пазней прададзеную. Другі сын, Тамаш купіў у 1784-ым годзе Бярдоўшчыну, якая стала месцам, дзе збіраўся сямейны архіў. Менавіта дзякуючы Тамашу ўзраслі значэнне Умястоўскіх у павеце і іх заможнасць.

Тамаш Умястоўскі выконваў па чарзе функцыі земскага рэгента ў Лідзе, Ашмянах і ў Галоўным віленскім трыбунале. З 1792-ога года ён быў ашмянскім земскім судзею, а ў рэшце рэшт стаў старшынёю Галоўных судаў літоўскіх правінцый. Тамаш быў здольны і вельмі працавіты. Яго праца пад назваю “Літоўскі працэс” на працягу доўгага часу служыла судзейскаму асяроддзю ў якасці кодэкса асноўных законаў. Дзякуючы сваім станоўчым якасцям і пратэкцыі, ён атрымаў у арэнду Геранёны і Ліпнішкі ад Казіміра Сапегі. Гэтыя мястэчкі — пажыццёвая арэнда Міхала Паца і былі адпісаны ім у 1670-ым годзе на ўтрыманне літоўскай артылерыі. Тамаш Умястоўскі з замілаваннем гаспадарыў у іх добра і прагрэсіўна.

У 1794-ым годзе ўспыхнула паўстанне Касцюшкі, і Тамаш прыняў у ім актыўны ўдзел, а пасля яго падаўлення эмігрыраваў за мяжу. Жадаючы зберагчы сваю маёмасць ад касацыі за ўдзел у паўстанні, ён перапісаў яе на брата Якуба. Пасля яго вяртання на радзіму гэтае становішча не было зменена. Шматлікія выпрабаванні аслабілі здароўе Тамаша. Нягледзячы на гэта, ён усцяж быў дзейны і працавіты, прысвячаў сябе дзейнасці на карысць сям'і. Гэта дзякуючы яму расла маёмасць праз набыццё чарговых маёнткаў і вёсак, такіх як Клявіца, Арлоўцішкі, Гяложы, Квяткоўцы, Суботнікі, Тамашполе, Круканы, Залессе, Туланка, Карэйвічы, Нацковічы, Лушнева, Жэмласлаў.

Калі ў 1809-ым годзе паміраў Якуб Умястоўскі, кіраванне ўсёй маёмасцю ён даручыў менавіта свайму брату Тамашу. Наколькі добрым ён быў гаспадаром, сведчыць здарэнне з часоў напалеонаўскіх войнаў. Пасля бітвы французскіх і расійскіх войскаў на полі Барадзіно ў 1812-ым годзе пачалося адступленне Вялікай Арміі. На знішчаных вайной тэрыторыях цяжка было знайсці харчаванне для салдатаў. Калі расіяне, якія праследавалі французаў, з'явіліся ў нашай акаліцы і пачалі шукаць прывіянты, аказалася, што ў меру заможны толькі Жэмласлаў і яго фальваркі.

Тамаш Умястоўскі быў вядомы таксама як апякун шматлікіх сіротаў на Літвінскім востраве. Для такой асобы было яго прозвішча, юрыдычнага аперта. Часу, пакуль асоба не дасягне поўнага ўзросту. Сам жыві вельмі скупым, нават коштам свайго здароўя. У гэтым ступені, што быў называны скупым, нават коштам свайго здароўя.

Тамаш Умястоўскі памёр у 1822-ім годзе, і сыны Якуба — Казімір і Людвік — атрымалі спадчыну бацькі. Антоні прыняў у спадчыну Суботнікі, Казімір атрымаў аднайменны фальварак, а Людвік перад сваёй заўчаснай смерцю адпісаў маёнтак

перасяхаў у Жэмласлаў.

У 1832-ім годзе Казімір Умястоўскі ажаніўся з дачкой маршалка Дуніна-Раецкага Юзэфай з Вялікага Мажэйкава.

Казімір Умястоўскі і яго жонка Юзэфа вельмі энергічна ўзяліся гаспадарыць у новым уладанні. Яны пасяліліся ў старым, але добрым яшчэ палацы Шчытаў. Два бакавыя драўляныя флігелі былі разабраныя, і на іх месцы пастаўлены мураваныя, двухпавярховыя, у класічным стылі. Асабліва прадстаўнічым быў левы флігель. Спераду ў яго быў чатырохкалонны тасканскі порцік, які замыкаўся трохвугольным франтонам. На першым паверсе ў флігелі змяшчалася кантора маёнтка, куды прыходзілі наведвальнікі. У Казіміра таксама там была свая канцылярыя, з якой крытым калідорам можна было прайсці ў стайню. На другім паверсе былі пакоі для гасцей. Была пабудавана мураваная двухпавярховая лядоўня (мал.5), злучаная са складам для вядліны, пастаўлена аранжарэя (яе ўжо цяпер няма).

Мал.5.Лядоўня

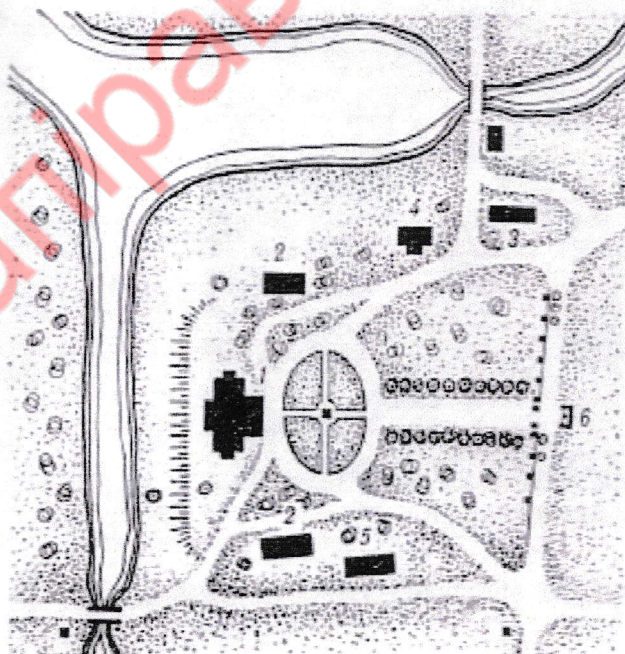
За левым флігелем знайшлося месца для вялікіх стайняў на некалькі дзясяткаў коней, вазоўні і манежа (мал.6).

Увесь час удасканальвалася культура вядзення сельскай гаспадаркі праз увядзенне розных навінак, закладаліся сады, дакуплялася зямля. У Каралю Янкоўскага, уладальніка Палянаў, Казімір Умястоўскі купіў маёнтак Канвелішкі з мостэчкам і лясамі. На месцы высечаных лясоў ён заснаваў чарговыя фальваркі: Явелі, Каралейгі і Альберцін. Жонка Юзэфа была таксама працавітая, практычная і мела пачуццё прыгожага. Гэтыя рысы дазвалялі ёй выдатна замяшчаць у гаспадарчых абавязках мужа падчас яго адсутнасці. Умястоўскія былі ўзорнай сямейнай парай для ўсіх. Іх жыццё было напоўнена працай і выхаваннем дзяцей.

Каля 1861-ага года ў склад маёнтка Жэмласлаў уваходзіла 13 мясцовасцяў, а колькасць яго жыхароў складала 475 чалавек. Да Жэмласлава належалі вёскі: Бялыньчына, Навасады, Раманы, Рыбакі, Шайдзюны, Шаркуці, Высоцкія,

Жамайтукі. У чэрвені гэтага года адбылося выступленне сялянаў, што належалі да маёнтка. Яны дамагаліся ўвядзення ў жыццё законаў аб скасаванні прыгону і паншчыны, змешчаных у царскім маніфесце ад 1-ага сакавіка 1861-ага года. Умястоўскія, з аднаго боку, былі прагрэсіўныя, калі гаворка ішла пра гаспадарку, аграрную культуру, атрыманне ведаў, з другога ж, кансерватыўныя ў адносінах да грамадскага парадку, што існаваў у вёсцы

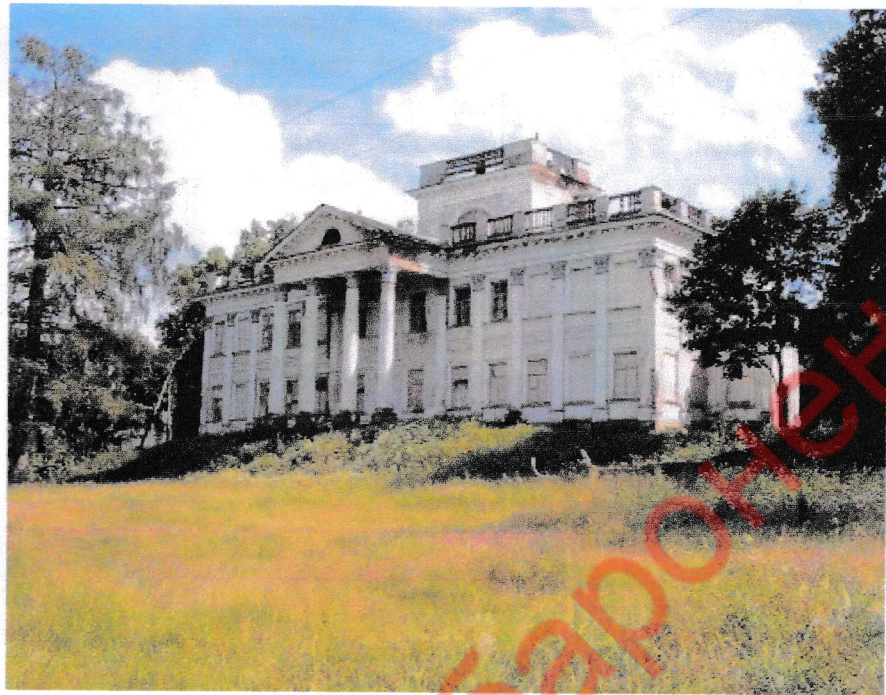
Казімір Умястоўскі памёр раптоўна ў 1863-ім годзе, і стэрно ўлады ў маёнтку прыняла яго жонка Юзэфа. Гэта быў год Студзеньскага паўстання, чарговага ўздыму супраць царызму з мэтай вяртання свабоды Польшчы. Яго ўдзельнікі часам з'яўляліся праездам у Жэмлаславе, дзе атрымлівалі пасілак і начлег. Яўрэі з Дзевянішак паведамлілі пра гэта паліцыі, і Юзэфу забралі ў Ашмяны. Аднак сын Уладзіслаў, дзякуючы пратэктцыі ў Вільні, хутка дабіўся свабоды для маці. Пасля вяртання дадому яна з яшчэ большым запалам узялася за гаспадаранне. Часта асабіста аб'язджала фальваркі, кантралюючы працу аканомаў. Юзэфа вельмі любіла коней. Яе ўлюбёным месцам сталі Рацкішкі, недалёка ад Геранёнаў, дзе гадавалі жарабятаў.

Мал.6. Палацава-паркавы ансамбль у Жэмлаславе. План:
1 — Палац; 2 — Флігелі; 3 — Свіран; 4 — Лядоўня; 5 — Стайня; 6 — Прыдарожная капліца

На месцы драўлянага палаца, сведкамі якога былі дзве

лістоўніцы, што раслі за сучаснай пабудовай, яна вырашыла пабудаваць у Жэмнаславе новую сядзібу (мал.7, мал.8).

Мал.7. Палац з тыльнага боку і адна з дзвюх лістоўніц (злева), якая памятае старыя, добрыя часы (нашы дні)

Мал.8. Галоўны фасад (нашы дні)

Згодна з планам, гэта быў Т-падобны двухпавярховы сіметрычны будынак у стылі

класіцызму. Плоскі дах палаца, аформлены ў выглядзе прасторнай прагулачнай пляцоўкі, абнеслі прыгожай балюстрадай. У цэнтры яе размяшчаўся прасторны бельведэр (надбудова кубападобнай формы над асноўным аб'ёмам будынка) з вялікімі

арачнымі вокнамі, аздобленымі каляровымі вітражамі. Парадны фасад палаца меў дастаткова арыгінальную форму – галоўны ўваход тут быў выдзелены глыбокай адкрытай лоджыяй з мазаічнай падлогай (мал.9). Перад лоджыяй былі чатыры калоны карыфскага ордэра, якія не выступалі за агульны перыметр будынка. Тыльны фасад меў традыцыйны для класіцызму чатырохкалонны порцік са звычайным для таго часу трохвугольным франтонам. Дэкаратыўнае рашэнне фасадаў таксама поўнасьцю адпавядала класічнаму стылю: вялікія прамавугольныя аконныя праёмы чаргаваліся з пілястрамі, на другім паверсе знаходзіліся арыгінальныя ажурныя балконы, а на тарцах будынка размяшчаліся больш нізкія аб'ёмы з адкрытымі тэрасамі.

Самыя старыя выявы жэмласлаўскага палаца — гэта малюнкі Напалеона Орды (1807-1883) і паходзяць з 1876-ага года.

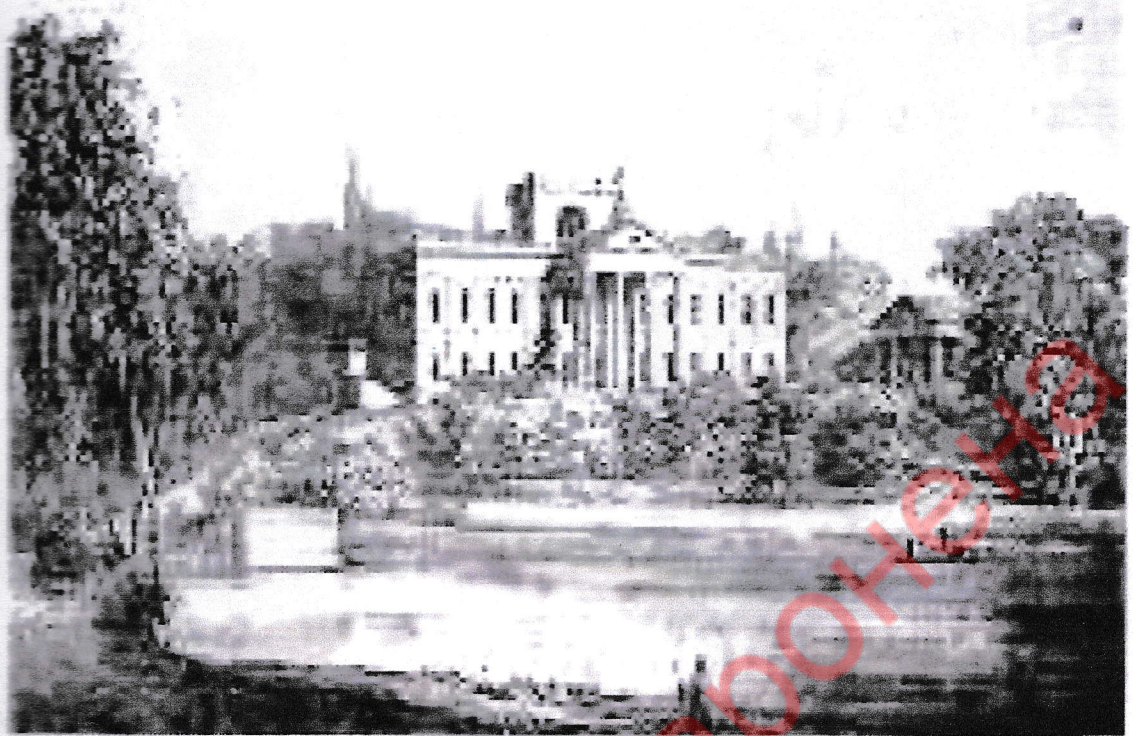
Мал.9.Лоджыя

Першая з выяваў памерам 19,5x28,5 см, на якой адлюстраваны пад'езд да палаца, намалювана алоўкам і падмалявана акварэллю (мал.10) .

Мал. 10. Пад'езд да палаца

Другая выява, від ззаду, – гэта літаграфія памерам 80 на 54 см (мал.11).

Мал. 11. Від палаца ззаду

Пасля працяглай хваробы і цяжкіх сямейных перажыванняў Юзэфа памерла 28-ага мая 1877-ага года.

Уладзіслаў, сын Юзэфы, апошні з родавай дынастыі Умястоўскіх, стаў спадкаемцам Жэмласлава, а таксама іншых уладанняў.

Нарадзіўся Уладзіслаў Умястоўскі ў Вільні ў 1834-ым годзе і ўжо ў 9-гадовым узросце быў аддадзены для навучання ў Царскасельскі ліцэй. Пасля заканчэння ліцэя служыў у Гродзенскім гусарскім палку, пайшоў у адстаўку ў чыне штабс-ротмістра і стаў гаспадаром маўнтка Пузеневічы паблізу Навагрудка і мястэчак Мір і Гарадзея тагачаснай Мінскай губерні. Акрамя гаспадарства, любіў паэзію, тэатр, падарожжы, у час якіх наведаў Іспанію, Італію, Швейцарыю, Бельгію, Галандыю, Англію, Францыю. У Францыі граф Уладзіслаў пазнаёміўся і пасябраваў з Аляксандрамі Дзюма – бацькам і сынам, з іншымі літаратарамі і артыстамі. Жывучы пазней у Вільні і Жэмлаславе, вёў абшырную перапіску, але ўсе гэтыя матэрыялы загінулі падчас 1-ай сусветнай вайны.

Да канца свайго жыцця граф выпісваў і чытаў пецябургскі “Край”, французскую газету “Фігаро”. Гэтыя выданні і пасля смерці графа працягвалі пасылацца ў Жэмласлаў.

У час сваіх шматлікіх падарожжаў на адным з баляў Уладзіслаў Умястоўскі пазнаёміўся з маладой і прыгожай Янінай Астрарог-Садоўскай, дачкой знакамітага магната з Валыні герба Налэнч. Сям’я Яніны таксама мела шматлікія маёнткі на варшаўскай і радомскай землях. Нягледзячы на значную розніцу ва ўзросце, гэтае знаёмства закончылася шлюбам у 1882-ім годзе. Яму тады было 48 гадоў, а ёй – 22 (мал.12, мал.13). Месцам пастаяннага жыхарства сям’і граф абраў Жамыслаўль, які яму вельмі падабаўся. Хутка па шлюбе маладыя прыехалі ў маёнтак. Маладая пара некаторы час жыла ў левым флігелі палаца, так як у ім самім праводзіліся рамонтныя работы.

Мал.12.Граф Уладзіслаў Умястоўскі

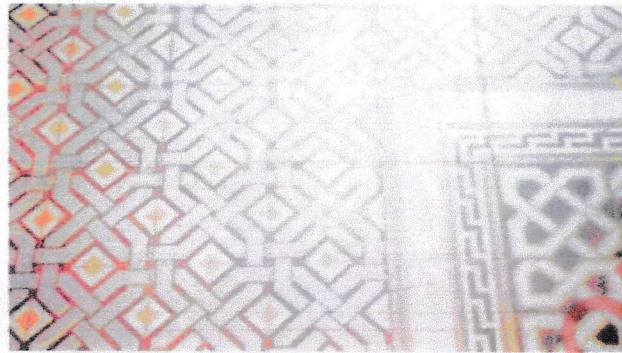
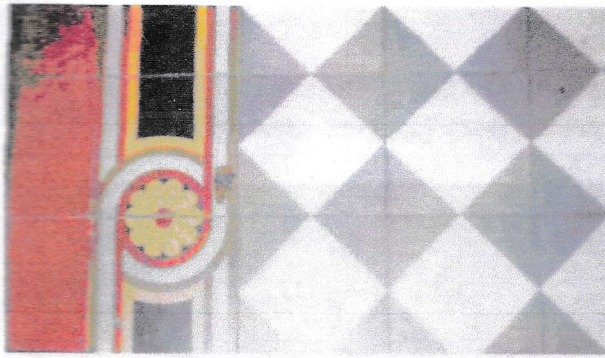

Мал.13.Явіна Астрарог-Садоўская

У першую чаргу граф закончыў унутранае абнаўленне палаца. Планіроўка і інтэр'еры, па магчымасці, капіраваліся з лазенкаўскага арыгіналу. Схема размяшчэння памяшканняў таксама мела анфіладна-калідорны характар. Пры гэтым у цэнтры будынка знаходзілася вялікая квадратная парадная зала. Былі перабудаваны нанова некаторыя ўнутраныя пакоі, заменены дзверы, вокны. Абаграваліся пакоі прыгожымі мармуровымі печкамі і камінамі з французскай кафлі. На адной з печак (мал.14), якая часткова захавалася да нашых дзён, на кожнай кафлі была ілюстрацыя да якой-небудзь казкі.

Большая частка парадных і жылых памяшканняў мела паркетную падлогу з арыгінальным арнамантам ці мазаічную падлогу (мал.15). Сцены былі ўпрыгожаны дубовымі панэлямі і фрэскавымі роспісамі. Дапаўняла інтэр'ер мэбля, выкананая мясцовымі майстрамі і ўпрыгожаная аб'ёмнай разьбой. Адносна невялікія памеры палаца прывялі да таго, што практычна ўсе гаспадарчыя памяшканні і жыллё для абслугі знаходзіліся ці на падвальным узроўні, ці зусім былі вынесены за межы будынка.

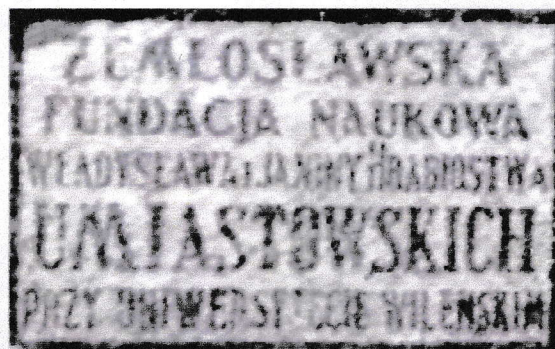
Мал.15.Фрагменты палацавых падлог (мазаікі)

На другім паверсе з аднаго боку знаходзіўся салон для прыманьня гасцей, а з другога — бібліятэка. У ёй быў багаты кнігазбор з калекцыяй каштоўных і рэдкіх польскіх выданняў. Сабраў іх страсны аматар і бібліяфіл Альберт Умястоўскі, брат Уладзіслава. З замежных падарожжаў у Парыж, Вену, італьянскія гарады сужэнцы прывозілі стыльную мэблю, карціны, крышталі, кандэлябры, маэліку. Яшчэ калі быў халасты, Уладзіслаў Умястоўскі сабраў каштоўную калекцыю гравюр і польскіх манет. Усё гэта — з мэтай годнага абсталявання інтэр'ера палаца.

Меркавалася своеасаблівае завяршэнне аздаблення палаца звонку ў выпадку нараджэння дзіцяці: калі народзіцца сын, то над галоўным фасадам павінны былі быць пастаўлены фігуры рыцараў, а калі дачка — тут жа павінны былі цвісці ружы. На жаль, нічога гэтага зрабіць не прыйшлося: дзяцей у сям'і не з'явілася.

Да канца 1880-ых гадоў будаўніцтва палацавага комплексу было завершана. Завяршальным этапам тут стала разбіўка каля рэзідэнцыі невялікага пейзажнага парку агульнай плошчай да 7 га. Яго стварэннем займаўся французскі садоўнік Джэймс, якому было загадана зрабіць парк як мага больш падобным на лязанковы.

Сядзібна-паркавы комплекс мае сіметрычна-восевую структуру, тэрыторыю якой вызначаюць чатыры каменныя межавыя слупы (мал.16-17).

Мал.16-17.Адзін з межавых слупоў і шыльда на ім.

Ад галоўнага ўезда ў рэзідэнцыю, выдзеленага 4 пілонамі з варотамі, да палаца
 была шырокая ліпавая алея даўжынёй каля 80 метраў(мал.18).

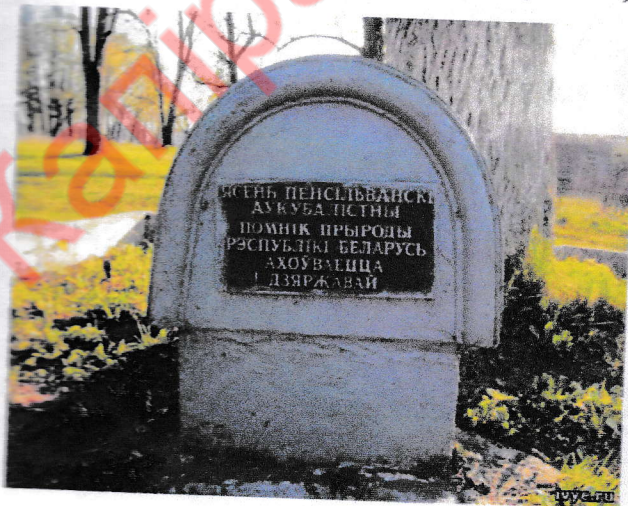

Мал.18.Ліпавая алея

Парадны двор быў уладкаваны ў выглядзе круглага партэра з дэкаратыўна
 падстрыжаным газонам і кустарнікамі.

За ліпамі ў рэпрэзентатыўнай частцы
 парку былі пасаджаны клёны, вязы і яліны. У
 ставе плавалі лебедзі, а па паркавых вулачках
 прагульваліся ганарыстыя паўліны. Гэтая
 частка была абрамлена таксама ліпамі і
 клёнамі, сярод іх - рэдкімі экзэмплярамі
 востралістага клёна Шведлера, сібірскай
 кедравай сасны, бярозы махрысгай.

Самым каштоўным экзэмплярам, аднак,
 з'яўляецца пенсільванскі ясень (мал.19).

Мал.19.
 Ясень пенсільванскі (нашы дні)

Вышыня дрэва каля 17 метраў, у яго шырокая і густая крона. Кара на старых камлях гэтых дрэваў шэрая, з неглыбокімі барознамі. Лісце пераважна яйкападобнае, ланцэтападобнае або эліптычнае даўжынёю ад 8 да 14 см, цёмна-зялёнае зверху, знізу святлейшае. Увосень яно прыгожа пераафарбоўваецца, пераважна ў жоўты ці карычнева-зялёны колер, але, на жаль, рана ападае. Дрэвы гэтыя вытрымліваюць засуху, забруджанне паветра пылам і дымам. Таблічка, змешчаная каля экзэмпляра ў Жэмлаславе, інфармуе, што гэта помнік прыроды Беларусі.

Штодзённа на працягу многіх гадоў парк, кветнік і двор каля палаца абслугоўвалі 40 работнікаў. Праз парк і двор пабочным людзям праходзіць ці праязджаць забаранялася. За гэтым сачылі спецыяльна вызначаныя работнікі.

Адразу ж за палацам быў невялікі вадаём, зроблены тут для пераймальнасці "Лазенкам", а на ім былі лодкі для прагулак. Мастока на Гаўі злучаў паркавую частку з далінай ракі, якая на гарызонце была абрамленая лясамі, упрыгожанымі па краях кустамі бэзу. За палацам рака разгаліноўвалася на два рукавы, і гэтае месца называлі жэмслаўскай Венецыяй. І хоць плошча самога парку складала ўсяго толькі 3 га, але пры позірку на маляўнічую даліну Гаўі, падобна да серабрыстага серпанціну сярод зеляніны лугоў, на шырокія краявіды, якія адкрываліся, здавалася, што ён не мае ніякіх межаў. Каб засцерагчы ад размывання берагі Гаўі у час разліваў, яны былі ўмацаваны каменным мурам, які захаваўся і да нашага часу.

Пусты пляц паміж уязною брамаю і гаспадарчымі будынкамі быў добраўпарадкаваны. Былі праведзены дарогі да бровара, абораў, крыжа ў кірунку Суботнікаў. Гэтыя дарогі былі абсаджаны каштанамі і бэзам, а з самага краю - піхтакі, якія рэгулярна падразаліся ў выглядзе плоту. Піхтамі было засаджана таксама ўсё свабоднае месца на пляцы. Такім чынам палацава - паркавая частка аддзялялася ад фальварка, што ўзнік на тэрыторыі Жэмласлава.

Граф Уладзіслаў Умястоўскі звяртаў увагу на добры стан дарог не толькі ў маёнтку, але і ва ўсім яго наваколлі. На чыгуначную станцыю Беняконі вяла зручная дарога праз прыгожыя лясы, і можна было нават не заўважыць, як хутка мінаў час. Калі граф раніцай выязджаў фэтонам па справах у Вільню, якая знаходзілася за 71 км, то ў той жа самы дзень вяртаўся ў Жэмласлаў.

У апошняй трэці 19-ага стагоддзя, стаўшы ўласнікам многіх маёнткаў, граф Уладзіслаў Умястоўскі зрабіў Жэмласлаў сваёй пастаяннай рэзідэнцыяй і многа ўвагі ўдзяліў гаспадарчаму развіццю.

Маючы вялікія лясныя багаці, граф веў лесараспрацоўкі. Таварная драўніна ішла за мяжу. Яе сплаўлялі па Гаўі да Нёмана і далей. У сябе выраблялі гонты, розныя дошкі, разнастайную сталярку.

У 1885-ым годзе нанова быў перабудаваны спіртзавод на 4 заторы (мал.20.). Кожны затор штодзённа перапрацоўваў 160 пудоў сыравіны. Завод працаваў пазменна, прадукцыя крысталася попытам не толькі ў сваім краі, але і за мяжой. Для забеспячэння дзейнасці прадпрыемства ў маёнтку штогод вырошчвалася многа бульбы. Акрамя гэтага, граф закупаў бульбу ў арандатараў фальваркаў і ў сялян з

Мал.20.
Спіртзавод (нашы дні)

навакольных вёсак. Выгада была ўзаемная. Сыравінай былі таксама жыта і кукуруза.

Для навуковай арганізацыі палявых работ граф запрасіў вучонага агранома з Варшавы Людвіга Рымана. На палях вырошчваліся амерыканскія гатункі жыта з буйным калоссем і саломай вышэй за чалавечы рост, авёс, гарох, канюшына, розныя лубіны. Для селекцыі былі адведзены спецыяльныя дзялянкі. Многае рабілася для паляпшэння ўрадлівасці глебы. Жэмласлаўскія палі вылучаліся адсутнасцю камянёў — іх выбіралі. Прымяняліся сельскагаспадарчыя машыны, для якіх на гаспадарчым двары быў узведзены спецыяльны будынак. Працаваў водны млын на Гаўі, у якім можна было рабіць размол мукі самай рознай якасці, у тым ліку вышэйшых гатункаў. У аборах і валоўнях размяшчалася вялікая колькасць жывёлы. Граф трымаў 100 валоў на выпас, меў многа кароў, рабочых коней.

Каля вёскі Дабраўляны працавала свая цагельня. Яе прадукцыя (мал.21) вызначалася высокай якасцю.

Мал.21. Цагліна з дабраўлянскай цагельні

Будынкі, узведзеныя з дабраўлянскай цэгля, стаяць і цяпер. Гэта васьміценная цыстэрна для захоўвання спірту, склад для машын, касцёл у Суботніках і іншыя.

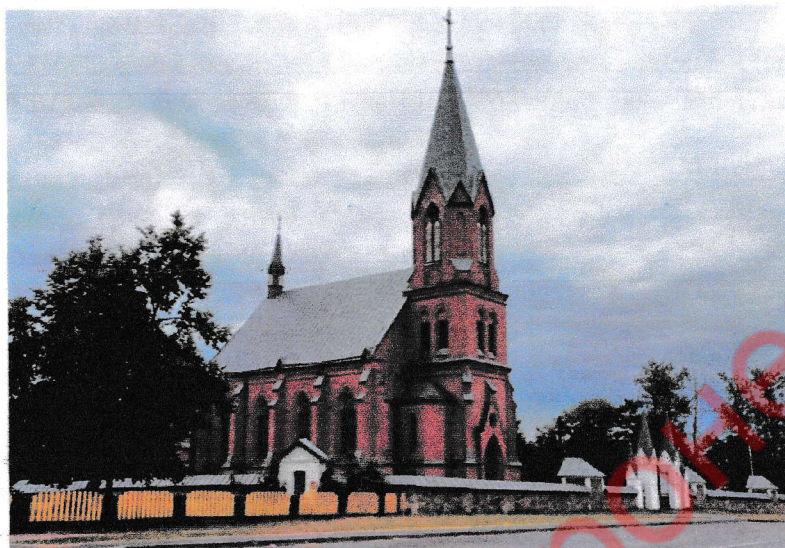
Была ў маёнтку і свая багатая пчоламі пасека і сад. Мёд у двары перапрацоўваўся на старапольскі мядок, які граф вазіў аж у Лондан. А ў маёнтку ў падвалах ён захоўваўся сотнямі бутэлек.

Вялікая ўвага ўдзялялася добраўпарадкаванню дарог і сувязі. У Жэмславе была свая пошта з тэлеграфам.

Іншымі словамі, уся прадукцыя у маёнтку перапрацоўвалася на месцы, і гэта давала добры плён. Развіваць што-небудзь іншае граф лічыў немэтазгодным, улічваючы аддаленасць ад чыгункі: ст. Юрацішкі — 12 вёрст, ст. Беняконі — 30 вёрст.

Адной з вялікіх спраў графа Умястоўскага было будаўніцтва новага касцёла ў Суботніках. Для гэтай справы было вырашана прыцягнуць на дапамогу 6000 парафіян. Але калі работы пачаліся, то асаблівага жадання ўдзельнічаць у іх парафіяне не выказалі. Цэглу і чарапіцу для будоўлі давала дабраўлянская цагельня, якую граф Уладзіслаў абсталяваў новымі спецыяльнымі машынамі, прывезенымі з Паўднёвай

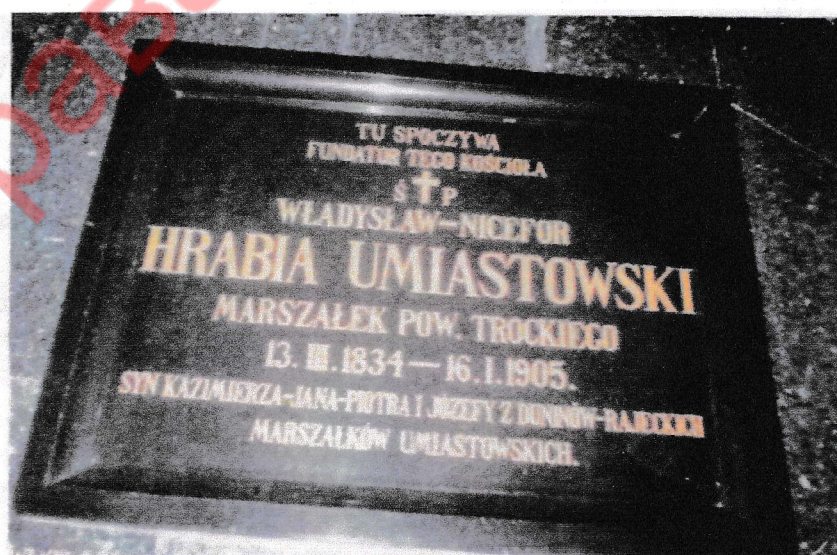
Францыі. Будаўніцтва касцёла было завершана ў асноўным у 1904-ым годзе. Пабудаваны ён у чыстым гатыцкім стылі ў форме крыжа (мал.22).

Мал.22.Касцёл у Суботніках.

16-ага студзеня 1905-ага года граф Уладзіслаў Умястоўскі раптоўна памёр у Вільні. Пахаванне графа, паводле яго пісьмовага заповіту, не было пышным. Малітва адбылася ў адным з касцёлаў у Вільні. У час яе сабраўшымся ля касцёла жабракам быў раздадзены вялікі мяшок срэбнай манеты. Затым пахавальная працэсія конна накіравалася па глыбокім снезе да Жэмласлава. Дарога была ўсыпана яловымі галінкамі, уздоўж яе стаяў на каленях вясковы люд, і ўвесь картэж суправаджаўся гукамі касцельных званоў у Беняконях, Канвелішках, Дзявенішках, Суботніках...

Пахаваны ён быў у фамільным склепе (мал.23) пад Суботніцкім-касцёлам, спраектаваным і перабудаваным пры ўдзеле італьянскіх майстроў. Сцены скляпення выкладзены шведскім гранітам светла-карычневага колеру, а сцяна, у якой

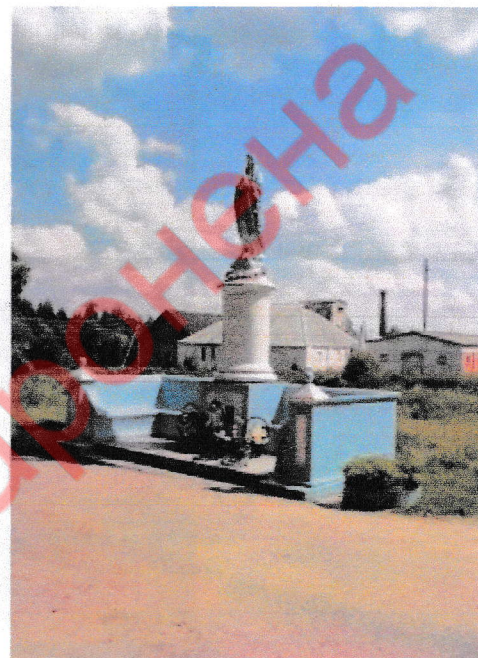
Мал.23. Надмагільная пліта ў фамільным склепе

знаходзіцца так званы калумбарыум (месца для труны), чорным гранітам. У гэтым месцы працы выконваліся пры дапамозе шведскіх муляроў. Мазаічнае скляпенне падземелля было заказана ў Сальваці ў Венецыі. Яно ўяўляе сабой блакітную столь, усыпаную зоркамі. На галоўным луку скляпення знаходзяцца гербы Умястоўскіх (Рох III), князёў Астрарог-Садоўскіх (Наленч), графоў Дунін-Раецкіх (Лебедзь) і іх продкаў. Падлога выкладзена чорнымі і шэрымі каменнымі плітамі. Пасярод яе стаіць алтар у выглядзе стала з крыжамі з мясцовага польнага граніту. Па левым баку ў верхнім радзе пахаваны прах графа Уладзіслава.

Адзінай уладальніцай і гаспадыняй усіх маёнткаў графа стала графіня Яніна Умястоўская. Пасля смерці мужа яна паставіла перад аляей да палаца фігуру Маці Божай. У 1939-ым годзе яна была знішчана. Яе копія была нядаўна пастаўлена на тым самым месцы (мал.24).

1905-ы год прынёс Еўропе, а асабліва Расіі, шмат рэвалюцыйных падзей. Сялянскія хваляванні закруцілі і Жэмласлаў. Яніна Умястоўская дзеля сваёй бяспекі выехала ў Вільню. У Жэмласлаў жа прыбылі дванаццаць салдатаў для аховы палаца і забеспячэння нармальнага функцыянавання ўсяго маёнтка.

Калі агульная сітуацыя трохі супакоілася, Яніна вярнулася і занялася завяршэннем касцёла ў Суботніках, рамонтам у маёнтку, будаўніцтвам новых гаспадарчых аб'ектаў.

Мал.24. Фігура Маці Божай

Далейшае развіццё сядзібы перапынілі падзеі першай сусветнай вайны. Жэмласлаў быў заняты немцамі. Графіня Умястоўская пасля няўдалай спробы выехаць за мяжу паехала са сваёй маці ў Пецярбург, дзе тая памерла 23-ага кастрычніка 1917-ага года ва ўзросце 85 гадоў. Пасля розных ваенных перыпетыяў, падарожжаў дзеля выратавання пакладзеных у банк дэпазітаў у 1918-ым годзе Яніна зноў апынулася ў Вільні, а пасля ў Жэмлаславе. Палац стаяў, але быў дашчэнтку абрабаваны: не было ўсіх каштоўных рэчаў, якія Умястоўскія збіралі на працягу пакаленняў. Засталася толькі частка кнігазбору. Не было экіпажаў, коней, вупражы. Знікла палова дабраўлянскай цэглы, падрыхтаванай для магчымых праектаў будаўніцтва школаў у Жэмлаславе. Захаваліся толькі парк і сад. Праз Жэмласлаў прайшлі і расійскія, і нямецкія войскі. Апошнія затрымаліся ў маёнтку даўжэй, выкарыстоўваючы яго для адпачынку і адначасова рабуючы. Хаця ацалелі ўсе будынкi палацавага комплексу, яго пакоям не ўдалося ўжо вярнуць былой прыгажосці.

Пасля вайны значная частка маёнткаў Умястоўскіх была забрана аграрнай рэформай. Маркграфіня Яніна, якая гэты тытул атрымала ад папы Бенедыкта XV у 1920-ым годзе, пераехала ў Вільна. Актам ад 6-ага сакавіка 1922-ага года яна ўтварыла "Жэмласлаўскую навуковую фундацыю Уладзіслава і Яніны Умястоўскіх пры Віленскім універсітэце". Дар быў зроблены для навуковых мэт: у самым Жэмласлаўлі павінны былі быць утвораны навуковыя арганізацыі і сярэдняя

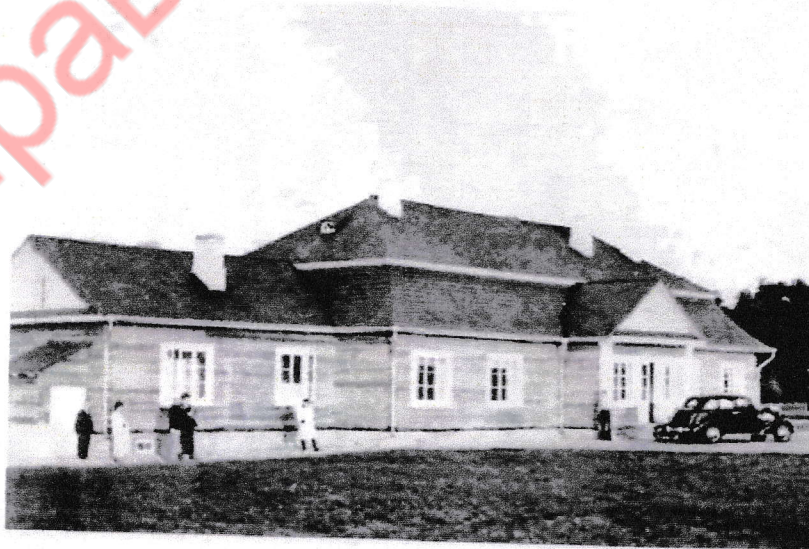
земляробчая школа з інтэрнатам па ўзору тых, што існавалі ў Англіі. Для правядзення заняткаў прадугледжвалася выкарыстоўваць таксама некаторыя палацавыя памяшканні. На жаль, нядбалая гаспадарнасць універсітэту толькі паглыбіла застой Жэмнаслаўля. У сувязі са скаргамі мясцовага насельніцтва на нядбайны характар гаспадарання ў маёнтку графіня ў 1927-ым годзе перадала права гаспадарання Віленскаму сельскагаспадарчаму таварыству, якім кіраваў Зыгмунт Рушчыц. Новае кіраўніцтва ўвяло сучасныя метады гаспадарання, што прывяло да значнага ўздыму.

У 30-ыя гады ў маёнтку быў створаны бабровы гадавальнік (мал. 25). На той час гэта было экзотыкай. Ва ўсёй краіне і нават у Еўропе бабры былі рэдкасцю.

Мал. 25. Бабровы гадавальнік. 30-ыя гады.

Стваральнікам яго і адначасова старшым ляснічым у жэмнаслаўскіх лясах быў Генрык Оскар Грунэр. Пры ім у Жэмнаславе праходзіла вакацыйная практыка студэнтаў лясных і сельскагаспадарчых факультэтаў, галоўным чынам з Познані і Львова. Быў пабудаваны на процілеглым беразе рачнога ставу Дом адпачынку (мал. 26), у якім жылі прафесары на працягу студэнцкай практыкі

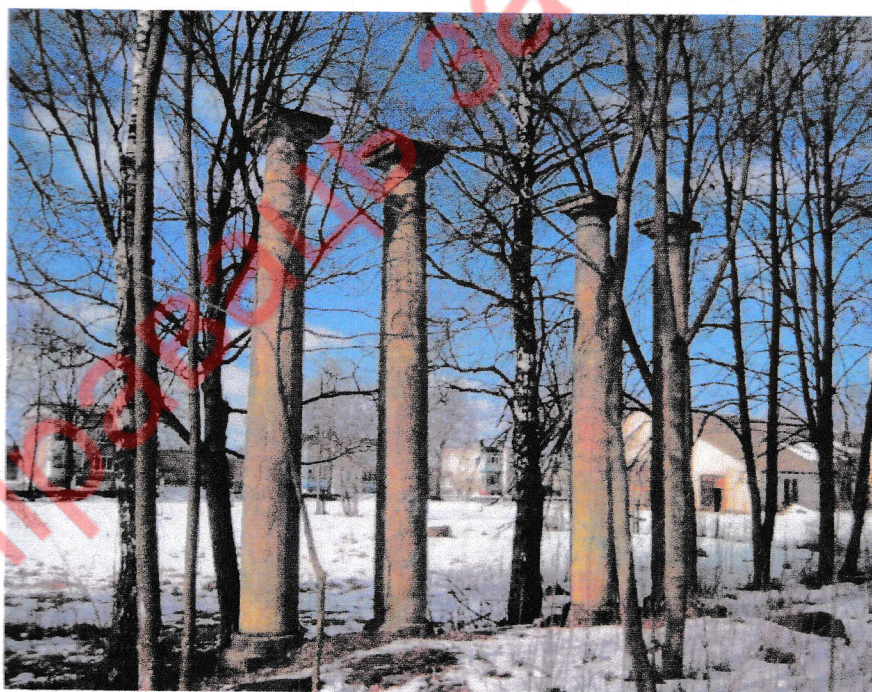
Мал. 26. Дом адпачынку. 30-ыя гады.

Працягвалася будаўніцтва студэнцкага дома непадалёк ад палаца. Графіня Умястоўская фінансавала ўсе гэтыя мерапрыемствы. Сама ж яна выехала за мяжу назаўсёды. Памерла яна 6-ага лістапада 1941-ага года і была пахавана ў Рыме.

На жаль, гэтыя будынкi да нашых дзён не захаваліся. Пра Дом адпачынку нагадваюць толькі невялікі курганок і рэшткі фундамента на высокім берэзе Гаўі (мал. 27), а пра студэнцкі дом – чатыры калоны галоўнага фасаду (мал. 28).

Мал. 27. Месца, дзе стаяў Дом адпачынку

Мал.28. Рэшткі студэнцкага дома

У сувязі з пачаткам Другой сусветнай вайны Чырвоная армія перайшла ўсходнюю граніцу Польшчы (па Рыжскаму мірнаму дагавору 1921-ага года) і заходнебеларускія землі, у тым ліку і Жэмнаслаў, апынуліся ў складзе Савецкай Беларусі. Пачаліся пераўтварэнні. У Доме адпачынку ў кастрычніку 1939-ага года адбылося галасаванне мясцовага насельніцтва па пытанні далучэння Заходняй

Беларусі да БССР. У хуткім часе гэты будынак назвалі Чырвоным домам. У ім жа размясцілася арганізаваная новай уладай школа. Недабудаваны Студэнцкі дом назвалі Блакітным домам. Жэмласлаў стаў цэнтрам сельсавета. У 1940-ым годзе на базе маёнтка быў створаны саўгас Жэмласлаўль, кантора якога знаходзілася ў палацы. Размясцілі ў ім таксама швейную майстэрню. На роўнай пляцоўцы за ракой было вырашана пабудаваць ваенны аэрадром з падземнымі ангарамі. Будавалі яго ваеннаслужачыя, прыцягвалася мясцовае насельніцтва і людзі з адаленых вёсак.

Пачалася Вялікая Айчынная вайна, і Жэмласлаў апынуўся практычна без нагляду. У выніку нямецкай бамбардзіроўкі быў разбураны недабудаваны аэрадром, згарэў Чырвоны дом. Такі ж лёс спасцігнуў і Студэнцкі дом. Палац уцалеў, і пасля прыходу немцаў у яго памяшканнях быў утвораны паліцэйскі ўчастак. У 1942-ім годзе з Ліды ў маёнтак прыехаў падпаручнік Здзіслаў Булак-Балаховіч, які паходзіў з вядомай крэсавай сям'і. Ён добра ведаў гэтыя тэрыторыі, бо часта тут бываў: у суседніх Суботніках жылі родзічы. З Булак-Балаховіч (псеўданім Крыніца) быў актыўным удзельнікам Арміі Краёвай. На базе Жэмласлава ён утварыў аддзяленне АК, якое ў працэсе папаўнення і аб'яднання стала 6-ым батальёнам 77-ага палка пяхоты Навагрудскай

Пасля выгнання немцаў у ліпені 1944-ага года ў палацы была створана школа. Быў адноўлены саўгас, і гаспадарчыя будынкi Жэмласлаўскай сядзібы, якія ўцалелі, сталі выкарыстоўвацца па прамому прызначэнню (ферма буйной рагатай жывёлы, стайня, бровар, лесапілка, склад). А ў свабодных памяшканнях палаца размясціліся саўгасная кантора, ветэрынарная аптэка, пошта. Пазней там жа размясціліся мясцовы клуб, сельская бібліятэка, комплексны прыёмны пункт. У 1951-ым годзе была пабудавана ГЭС, якая забяспечвала не толькі вытворчыя патрэбы, але і вырашала праблему асвятлення ў Жэмлаславе і суседніх Суботніках. Усе гэтыя службы, акрамя школы, працавалі тут да канца 20-ага стагоддзя.

Заклучэнне

На рубяжы 20-ага і 21-ага стагоддзяў ў сувязі з распадам СССР адбыўся рад змен. Былы бровар стаў ЗАТ. Стайня разбурана, засталіся толькі рэшткі сцен. Пустуюць дзве афіцыны, якія раней выкарыстоўваліся пад жыллё. Былыя аборы (фермы) пераабсталяваны пад іншыя мэты. Рэканструявана ГЭС, якая ў выніку павялічыла сваю магутнасць. У сувязі з аварыйным станам у іншае памяшканне з палаца быў перанесены клуб. Пазней былі вынесены пошта, сельская бібліятэка. У выніку аб'яднання гаспадарак у 2006-ым годзе кантора апынулася ў Суботніках. Палац апусцеў, і востра стаіць пытанне яго выратавання.

Некалькі год назад палацу прысвоены статус гісторыка-культурнага помніка. Робяцца спробы яго продажу, але па ацэнцы спецыялістаў кошт вельмі высокі, і таму вырашыць гэтае пытанне не так проста.

Улічваючы разнастайныя прыродныя ўмовы акружаючага асяроддзя (рака з яе разгалінаваннямі, штучнае вадасховішча пры ГЭС, багатыя лясы, парк, чыстае паветра, адносная ізаляванасць сядзібы ад гаспадарчых аб'ектаў СПК "Суботнікі", добрыя пад'язныя шляхі), тут мог бы атрымацца цудоўны агратурстычны комплекс, што спрыяла б захаванню гэтага гісторыка-культурнага помніка. Апошнім часам да лёсу палаца ў Жамыслаўлі пачалі праяўляць цікавасць сродкі масавай інфармацыі. Створаны шэраг тэлеперадач на беларускім тэлебачанні. На працягу апошніх двух гадоў гэтую сядзібу наведваюць турыстычныя групы з Мінска (аўтобусныя экскурсіі). Вясной 2011-ага года сядзібу наведала дэлегацыя з Літоўскай Рэспублікі. На пачатку 2012-ага года намецілася перспектыва стварэння на базе сядзібы гісторыка-турыстычнага комплексу. Пры ўмове ажыццяўлення гэтых планаў сядзібе будзе нададзены імпульс новага жыцця.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1.3 гісторыі вякоў і пакаленняў Іўеўскага краю: Матэрыялы навукова- практычнай краязнаўчай канферэнцыі. Пад рэд. І.П.Крэнь. Гродна: ГрДУ, 1999, 254с.
2. Niechwiadowich Kazimierz. Żemłosław, GAWIA, Poznań, 2005, 100с.
3. Niechwiadowich Kazimierz. Moje Sobotniki, GAWIA, Poznań, 2004, 100с.
4. Памяць. Іўеўскі раён. – Мінск, Белта, 2002, 508с.
5. Umiastowska Janina. Szmat ziemi i życia. Pod red. Czesława Jankowskiego. Wilno, 1928, 230с.

Капіраваць забаронена